

ÚZEMNÍ SYSTÉM EKOLOGICKÉ STABILITY JAKO SOUČÁST ZELENÉ INFRASTRUKTURY – DNEŠNÍ STAV A VÝHLED DO BUDOUCNOSTI

DAREK LACINA

Ing. DAREK LACINA

Během své dosavadní kariéry se věnuje především problematice obecné ochrany přírody a krajiny, kdy si vyzkoušel práci arboristy, projektanta a manažera zakázek v oblasti zakládání a údržby zeleně. V letech 1999-2006 pracoval v AOPK ČR, detašovaném pracovišti Brno na oddělení obecné ochrany přírody a krajiny. V současnosti se problematice věnuje jako OSVČ, zároveň je na částečný úvazek zaměstnán jako akademický pracovník na Zahradnické fakultě Mendelovy univerzity v Brně.

Je zakládajícím členem Společnosti pro ekologickou stabilitu krajiny, z.s.

O územním systému ekologické stability (dále jen ÚSES) již bylo popsáno nemálo papíru. V posledních letech se významně množí i články věnované zelené infrastruktuře (dále jen ZI). Proto nemá smysl opakovat definice či historii vzniku uvedených pojmů. Na druhou stranu je dobré mít jasno v tom, jaký vztah je/může být mezi ÚSES a ZI. Zde je přece jen nutná drobná odbočka k definicím. Při vnímání pojmu „zelená infrastruktura“ nevycházíme z pojetí Davida Rouse, jak ji popsal ve své knize „Green infrastructure: A landscape approach“ (Rouse, 2013), nýbrž z definice podle Evropské komise, která preferuje ekosystémový přístup k přírodním a polopřírodním částem krajiny s důrazem na podporu ekosystémových služeb (Komise EP, 2013b). Pro ÚSES je pak dobré si připomenout cíle

ÚSES, jak byly definovány již v začátcích tvorby tohoto přístupu. Těmi jsou:

1. *uchování a podpora rozvoje přirozeného genofondu krajiny,*
2. *zajištění příznivého působení na okolní, ekologicky méně stabilní části krajiny a jejich prostorové oddělení,*
3. *podpora možnosti polyfunkčního využívání krajiny,*
4. *uchování významných krajinných fenoménů (Löw a kol., 1995).*

V současnosti existuje jeden významný rozdíl mezi ÚSES definovaným právními normami (zákon a vyhláška) a odborně vnímaným ÚSES na základě teorie. Zatímco právní definice rozlišuje pouze dva typy skladebných částí ÚSES – biocentra a biokoridory, tak teorie ÚSES hovoří navíc o interakčních prvcích, které jsou významným

Podolí u Brna - interakční prvek v podobě poldru s vytvořenými mokřady a lemovaný výsadbami dřevin, v pozadí ve svahu realizovaný nadregionální biokoridor. Foto: Darek Lacina

Lokální biocentrum Písečné díly na břehu dolní nádrže Nové Mlýny v k. ú. Šakvice - realizace mokřadů, druhově bohatých travinobylinných společenstev a výsadeb lužního lesa.
Foto: Darek Lacina

prostředkem pro ekologickou stabilizaci krajiny. Vlivem tohoto odlišného přístupu nebyla dosud rozvíjena teorie interakčních prvků, takže dnes panují rozdílné názory, co vše může interakčním prvkem být, jak má vypadat apod. V územním plánování se pojem „interakční prvek“ obvykle nepoužívá. Jejich přítomnost v krajině je přitom nejen nezbytná, ale i reálná. Skrývají se tak pod pojmy ostatní zeleň, ochranná zeleň, břehové porosty, izolační pásy aj. Bohužel, ztrácí se tím povědomí o jejich ekostabilizační funkci a nezbytné vazbě na biocentra a biokoridory, tedy ten „právní“ ÚSES (Lacina, 2018).

Jak je tedy možno nazírat na vztah ÚSES a ZI? Oba přístupy vycházejí z polyfunkčnosti působení. V dnešní době se hovoří spíše o ekosystémových službách. Z tohoto pohledu je vidět rozdíl v obou konceptech. Zatímco ZI je pojata velmi široce jako ochrana, management, tvorba či využívání krajiny jako celku s důrazem na ony ekosystémové služby, ÚSES je koncipován daleko úžeji jako specifický a přesný nástroj s jasným zaměřením na potřebu ochrany (případně i tvorby) minimálního území pro potenciální přirozenou biotu tak, aby bylo možno využít působení těchto minimálních ploch i na okolní krajinu (a využít v konkrétním místě určité ekosystémové služby). Z výše uvedeného se zdá, že oba přístupy mohou mít společný cíl, avšak přistupují k němu z opačných stran – ZI od velmi

obecného až všeobjímajícího pojetí, ÚSES naopak v konečném důsledku od jasně definovaného stavu, případně i managementu konkrétního pozemku (Lacina, 2018).

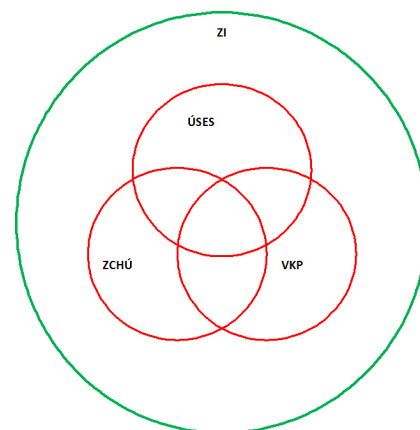
Můžeme také provést srovnání přínosů a funkcí ZI s tím, které z nich může plnit i ÚSES. Jejich soupis je uveden v pracovním dokumentu útvarů Evropské komise - *Technické informace o zelené infrastruktuře* (Komise EP, 2013a). Zde jsou definovány „skupiny přínosů“, které jsou rozvedeny do „konkrétních přínosů ZI“. Můžeme opodstatněně spekulovat, že ÚSES může díky protieroznímu působení fungovat při zachování úrodnosti půdy, zvládání škod způsobených bouřkami, regulaci eroze či její omezování, snižování povodňového nebezpečí, zvyšování úrodnosti půdy a lepší produktivity. Další přínosy ÚSES mohou být také lepší opylování, zachycování a ukládání uhlíku, regulace teploty, čištění vody, hodnota plynoucí z existence či uchování rozmanitosti přírodních stanovišť a druhů a genetické rozmanitosti, multifunkčně odolnému zemědělství a lesnictví, lepší regulace škodlivých organismů, více investic, lepší image, kvalita ovzduší a regulace hluku, atraktivnější destinace, lepší zdravotní a sociální podmínky, více možností rekreace, zdroj pro výuku a „přírodní laboratoř“ či odolnost ekosystémových služeb. Výše uvedený přehled samozřejmě neznamená, že ÚSES jako celek nebo každá skladebná část musí nutně plnit všechny přínosy, pří-

padně, že je bude plnit dokonale. Ale je to potenciál, který může být různou měrou naplňován.

Zároveň jsou ve stejném dokumentu Komise uvedeny příklady ZI v členských státech EU. Pro Českou republiku je uveden právě ÚSES s odkazem, že primární funkcí z pohledu ZI je *ochrana biologické rozmanitosti* a hlavním cílem je *posílení ekologické stability krajiny prostřednictvím zachování nebo obnovy ekosystémů*.

Vztah ÚSES a ZI komentovali ve svém článku Ekologická síť v podmínkách ČR Pešout s Hoškem (Pešout, Hošek, 2012).

Budeme-li uvažovat s dalšími kategoriemi ochrany přírody, které mají v krajině prostorové vymezení, a zároveň oporu v legislativě (ZCHÚ – zvláště chráněné území, VKP – významný krajinný prvek), můžeme znázornit vztah mezi ZI a těmito třemi množinami následujícím schématem:

(Lacina, 2018)

Z výše uvedeného plyne, že ÚSES není totožný pojem jako ZI, ale je její nedílnou součástí. V ČR může tvořit jeden z jejích pilířů, na který navazují další koncepty a aktivity.

AKTUÁLNÍ STAV ÚSES A VÝHLED DO BUDOUČNA

V roce 2018 byla ustavena jako zapsaný spolek Společnost pro ekologickou stabilitu krajiny, která se mimo další činnosti aktivně věnuje právě problematice ÚSES. Kromě pořádání již tradičního semináře „ÚSES – zelená páteř krajiny“, členové spolku aktivně diskutují současnou situaci, snaží se identifikovat problémy, hledat jejich řešení, či nabízejí z pohledu svých odborností a zkušeností výhledy do budoucna. Následující řádky jsou jakýmsi neúplným

a nedokonalým shrnutí těchto diskusí. ÚSES je jedinečný a zároveň jediný nástroj ochrany přírody a krajiny, který vedle ochrany vybraných existujících ekologicky cenných ploch má i funkci koncepční a rozvojovou. Jako nástroj koncepční ochrany přírody a krajiny je aplikovaný v územním plánování, pozemkových úpravách, lesním plánování aj. Díky tomu se dostal do povědomí primátorů, starostů, zastupitelů, zemědělců, lesníků, členů různých spolků a řady dalších občanů se zájmem o problematiku obecné ochrany přírody a krajiny. ÚSES je prostorově strategický a systémový nástroj, který je v územně plánovací dokumentaci rovnocenný se záměry strategií dopravy, sítí, bydlení apod. Dokumentace obsahující vymezení ÚSES, které je zpracováváno podle jednotné metodiky, pokrývají celé území ČR. Řada skladebných částí ÚSES na území ČR již byla zrealizována. Tyto skladebné části ÚSES plní často více funkcí. Mohou být současně významným pozitivním činitelem v řešení problematiky vodní a větrné eroze zemědělské půdy či obnovy přirozeného vodního režimu krajiny (zadržování vody v krajině) nebo upravovat lokální klima (v těchto případech opět vyniká spojitost se zelenou infrastrukturou). Ne vše ale funguje optimálně. Právní úprava týkající se ochrany a vytváření ÚSES není průběžně aktualizována (je zastaralá) a neodpovídá významu a potenciálnímu přínosu tohoto nástroje pro českou krajinu (jde především o slabé právní nástro-

je pro vymáhání povinností při ochraně a vytváření ÚSES). Realizace skladebných částí ÚSES není na celostátní ani regionální úrovni koordinována, chybí strategie postupu realizací jednotlivých skladebných částí ÚSES (např. s ohledem na míru jejich potřeby). Oponenti ÚSES často argumentují různými příklady špatné praxe, které však nejsou chybou koncepce, nýbrž selháním jedinců, kteří se na vymezování, projektování nebo realizaci ÚSES podílejí. Dochází pak k tomu, že vymezení ÚSES v dokumentacích má velmi různou odbornou úroveň i formu vyjádření. I přes skutečnost, že ÚSES má obecně charakter funkčně uspořádané sítě, jeho konkrétní vymezení v některých případech funkční spojitost systému dostatečně nezajišťuje. To je, mimo jiné, výsledkem současného přístupu k posuzování odborné způsobilosti osob, které se zabývají vymezováním a hodnocením ÚSES. Autorizace opravňující k vymezování a projektování ÚSES udělovaná Českou komorou architektů umožňuje navrhovat ÚSES i osobám fakticky odborně nezpůsobilým, což se projevuje alarmující mírou nízké úrovně řady dokumentací ÚSES. Dosud nebyla zajištěna potřebná informační podpora vytváření, vymezování a hodnocení ÚSES, a to jak pro účely výkonu státní správy, tak pro projekční praxi. Chybí jednotný informační systém ÚSES realizovaný na bázi sdíleného objektově orientovaného GIS. Vyjádření ÚSES v územně analytických podkladech

(ÚAP) za dostačující informační podporu ÚSES považovat nelze. Neexistuje systematická osvěta a vzdělávání osob (odborné veřejnosti), které se vymezováním a realizací ÚSES profesně zabývají (odborně způsobilé osoby, osoby vykonávající státní správu v ochrany přírody a krajiny), nebo se s ním „setkávají“ v rámci své činnosti. Chybí systematický výzkum sledující fungování ÚSES, jehož výsledky by bylo možno využít pro zpřesnění metodiky vymezování a realizace ÚSES a hodnocení jeho funkčnosti. Metodicky dosud nebylo dostatečně propracováno vymezení antropogenně podmíněného ÚSES, tj. těch větví a skladebných částí ÚSES, které by měly zajistit ochranu a tvorbu přírodě blízkých ekosystémů vzniklých a podmíněných lidskou činností (typicky např. lučních ekosystémů).

Na straně jedné máme tedy systém, který má již svou historii a „tradici“, máme i nástroje, kterými je možno ÚSES tvořit, udržovat či rozvíjet, na straně druhé nás stále čeká mnoho práce, abychom se přiblížili ideálnímu stavu. Proto je nutno revidovat právní úpravu vymezování, hodnocení a realizace ÚSES (na úrovni zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, vyhlášky č. 395/1992 Sb. a zejména ve vztahu k zákonu č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu a zákonu č. 139/2002 Sb., o pozemkových úpravách), kdy je třeba identifikovat problémy a navrhnout příslušné změny. Na úrovni státní správy bude třeba zajistit potřebné kapacity pro fungování kontinuálního procesu vymezování, hodnocení a realizace ÚSES (pro potřeby legislativy, informační podpory, výkonu státní správy). Dále je třeba rozvíjet metodickou podporu zadávání zpracování a aktualizace plánů nadmístního a místního ÚSES, zajistit, aby se plány ÚSES nestaly zastarávajícími dokumentacemi, ale aby byly jako oborový dokument ochrany přírody a krajiny průběžně aktualizovány (ve vztahu k vývoji krajiny a jejímu využití) a současně poskytovány v souladu se stavebním zákonem do ÚAP obcí a krajů. Vytvořením informačního systému ÚSES podpořit procesy vymezování, realizace a hodnocení ÚSES, stejně jako umožnit sdílení jak platného vymezení ÚSES z územně plánovacích dokumentací, tak koncepčního vymezení z Plánů ÚSES či ÚAP. Nezbytná je koordinace vymezování ÚSES s jinými krajinotvornými opatřeními přírodě blízkého charakteru, např. revitalizace, protierozní

Lokální biocentrum Pod Pustým v k. ú. Šardice - kombinace výsadeb lesnických poloodrostků a založených druhově bohatých travinobylinných společenstev se soliterními stromy.
Foto: Darek Lacina

Reprezentativní regionální biocentrum Halámky jako součást přírodní rezervace Horní Lužnice v CHKO Třeboňsko Foto: Darek Lacina

opatření. Na poli odborné způsobilosti je nutné jednoznačně definovat požadavky, které musí autorizovaná osoba splňovat. Je třeba kontrolovat a ověřovat vědomosti těchto osob. Zároveň je nutno rozvíjet vzdělávání osob podílejících se na vymezování a hodnocení ÚSES (autorizované osoby, odborní pracovníci státní správy...). Při realizaci ÚSES je nutno revidovat metodologii realizací na základě vědeckých poznatků a praktických zkušeností, stejně jako podmínky dotační podpory realizace ÚSES. Za pomoci informačního systému ÚSES je možno stanovit priority realizací

ÚSES na lokální, krajské, případně i celostátní úrovni, dále tento IS využívat při hodnocení funkčnosti ÚSES a evidování realizací skladebných částí. Nezbytně nutné je rozvinout výzkumnou činnost, která se zaměří na funkčnost ÚSES a jeho význam pro ekologickou stabilitu krajiny, rozvine metodické základy pro vymezování antropogenně podmíněného ÚSES nebo pro specifiky vymezování ÚSES v urbanizovaném prostředí. Výzkum by se měl zaměřit i na interakční prvky ÚSES (jejich roli, význam, případně i podobu). Také bude třeba podporovat odborné zázemí a publicitu

ÚSES vytvářením propagačních materiálů/projektů na národní úrovni a vhodně motivovat k aktivnímu vytváření propagačních materiálů/projektů pro různé cílové skupiny (široká veřejnost, odborná veřejnost, státní správa, samospráva) na regionální nebo místní úrovni. K tomu by měly sloužit vhodné formy prezentace pro různé cílové skupiny (např. názorná videa o ÚSES), dále pak aktivní využívání možností internetu a sociálních sítí.

SHRNUTÍ

ÚSES je nedílnou součástí pestré mozaiky ZI naší krajiny. Institut ZI je příležitostí pro další rozvoj ÚSES, zvláště pak pro rehabilitaci interakčních prvků jako jeho nedílné součásti. Od roku 1992, kdy ÚSES získal právní oporu, se tento instrument obecné ochrany přírody a krajiny stal známým koncepčním nástrojem i v dalších odvětvích. I přes dosažené úspěchy jsme si vědomi i mnoha nevyřešených či neřešených problémů, kterým je třeba se věnovat. K tomu je třeba nejen zápalu nadšenců, ale především odpovídající podpory politické, rozvoje cíleného výzkumu, který bude aplikován v praxi, spolupráce odborně zdatné státní správy s autorizovanými osobami na straně jedné a širokou veřejností na straně druhé.

LITERATURA:

- Bínová, L. a kol. (2017).** Metodika vymezování územního systému ekologické stability. Příloha Věstníku Ministerstva životního prostředí, XXVII/5.
- Hošek, M. (2017).** Zelená infrastruktura: co a proč se ztratilo v překladu? Ochrana přírody 2/2017.
- Lacina, D. (2018).** Postavení územního systému ekologické stability v zelené infrastruktuře. Životné prostredie, 2018, ročník 52, číslo1, s. 19 – 22.
- Löw, J. a kol. (1995).** Rukověť projektanta místního územního systému ekologické stability. Doplněk Brno. ISBN 80-85765-55-1.
- Pešout, P., Hošek, M. (2012).** Ekologická síť v podmínkách ČR. Ochrana přírody 2012, zvláštní číslo.
- Rouse, D. C. & Bunsier-Ossa, I.F. (2013).** Green infrastructure: A landscape approach. APA Planning Advisory Service Reports. 1-164.

DOKUMENTY:

Politika architektury a stavební kultury ČR. Ministerstvo pro místní rozvoj, 2015.

Pracovní dokument útvarů Komise. Technické informace o zelené infrastruktuře. Průvodní dokument ke Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů Zelená infrastruktura – zlepšování přírodního kapitálu Evropy. Evropská komise, Brusel, 2013a.

Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů. Zelená infrastruktura – zlepšování přírodního kapitálu Evropy. Evropská komise, Brusel, 2013b.

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru ke sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů Zelená infrastruktura – zlepšování přírodního kapitálu Evropy. Úřední věstník Evropské unie, 2014/C 67/31.

Zelená infrastruktura. Edice Příroda, červen 2010, česká verze. Evropská unie.